

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ Μια θεωρητική προσέγγιση.

Ολγα Στασινοπούλου

*M.Sc., Ph.D., Λέκτορας Παντείου Πανεπιστημίου,
Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης*

"Η οικογένεια και το κράτος είναι δύο σημαντικοί κοινωνικοί θεσμοί κεντρικής σημασίας για τις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής της κοινωνίας, όπως διαμορφώνονται σε ιστορικά και πολιτισμικά συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες.

Όπως όλοι οι θεσμοί, υπάρχουν σαν δομή και σαν μορφή σχέσεων έχουν την υλική και την ιδεολογική τους διάσταση.

Η "οικογενειακή μορφή" και "η κρατική μορφή" αποτελούν κυρίαρχες μορφές σχέσεων, ιστορικά καθοριζόμενες σε σύνδεση με τις παραμέτρους της κοινωνικής τάξης, του φύλου, της εθνότητας. Αναπαράγονται μέσα από τις διαδικασίες της "οικογενειοποίησης" και της "κρατικοποίησης" σε συνθήκες σύγκρουσης και αντιφάσεων, οι οποίες συνθέτουν και τα όρια τόσο της κρατικής παρέμβασης όσο και των δυνατοτήτων της οικογένειας να ανταποκριθεί στις ανάγκες των μελών της".

Κύριος στόχος αυτού του άρθρου είναι η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην οικογένεια και το κράτος, στα πλαίσια των ιστορικά διαμορφωμένων κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων και μέσα από αυτήν τη διερεύνηση, να προτάξει ερωτήματα σχετικά με τον σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικής σε συνθήκες κοινωνικής αλλαγής και διευρυμένης κρίσης. Είναι κύρια θεωρητικό, και αναφέρεται σε συγκεκριμένα μέτρα και εμπειρίες, ιδιαίτερα από τον χώρο των δραστηριοτήτων του κράτους πρόνοιας σε σχέση με την οικογένεια, μόνο στο βαθμό που αυτό συμβάλλει στην θεωρητική εμβάθυνση και στην στήριξη των επιχειρημάτων. Επομένως, δεν εμπεριέχει μια ολοκληρωμένη αναφορά σε θέματα οικογενειακής πολιτικής.

Η κύρια θεωρητική αφετηρία στηρίζεται στην αντίληψη ότι πρέπει να κατανοούμε και την οικογένεια και το κράτος σαν μορφές κοινωνικών σχέσεων και κοινωνικές δομές σε συνάρτηση με τις θεμελιακές κοινωνικές διαδικασίες της παραγωγής και αναπαραγωγής. Ειδικότερα, η σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής, τόσο στην βιολογική, όσο και στην ιδεολογική της διάσταση, αποτελεί το κοινό σημείο αναφοράς των δραστηριοτήτων τους.

Σημαντικό ρόλο παίζει εδώ ο διαχωρισμός της κοινωνικής πραγματικότητας σε

σφαίρες, και ιδιαίτερα ο διαχωρισμός ανάμεσα στην “δημόσια” και την “ιδιωτική” σφαίρα με την συνακόλουθη τοποθέτηση του κράτους στην πρώτη και της οικογένειας στην δεύτερη. Αυτός ο τρόπος προσέγγισης ενισχύει σε μεγάλο βαθμό την αντίληψη ότι το κράτος αποτελεί έναν πολύπλοκο μηχανισμό που επιδρά επάνω στην οικογένεια - με θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα - στα πλαίσια μιας ευρύτερης διείσδυσης του δημόσιου τομέα στον χώρο των προσωπικών σχέσεων. Αν όμως υιοθετήσουμε μια προσέγγιση η οποία τοποθετεί και τους δύο θεσμούς μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής δομής και από το πρίσμα της κοινωνικής αλλαγής, τότε μπορούμε να παρατηρήσουμε:

- την ανάπτυξη τόσο της “κρατικοποίησης” όσο και της “οικογενειοποίησης” σαν δύο κυρίαρχες μορφές κοινωνικών σχέσεων στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες,
- την προώθηση και αναπαραγωγή συγκεκριμένων στερεότυπων μοντέλων οικογένειας και κράτους, σε ένα μεγάλο μέρος της διαμόρφωσης και υλοποίησης της κοινωνικής πολιτικής, έτσι ώστε να παραμερίζονται οι πραγματικές ανάγκες των ανθρώπων σαν άτομα και μέλη συγκεκριμένων τύπων οικογενειών και να μην επισημαίνονται οι αντιφάσεις της κρατικής πρακτικής.
- την κεντρική θέση που κατέχουν στην διαμόρφωση και άσκηση κοινωνικής πολιτικής το φύλο και η κοινωνική ανισότητα των γυναικών.

Ο ρόλος της οικογένειας είναι σημαντικός τόσο στην σφαίρα της παραγωγής όσο και στην σφαίρα της αναπαραγωγής, είτε σαν παραγωγική μονάδα, είτε με την συμβολή της στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης - (βιολογική και ιδεολογική) - ιδιαίτερα μέσα από την οικιακή εργασία. Εμπεριέχει όμως πολλά προβλήματα αυτός ο ρόλος τόσο για το κεφάλαιο, όσο και για το κράτος, ιδιαίτερα σε σχέση με το θέμα της κοινωνικής αλλαγής. Εκφραση αυτής της “προβληματικής σχέσης” αποτελεί ο αντιφατικός χαρακτήρας της κοινωνικής απαίτησης να αποτελέσει η οικογένεια ταυτόχρονα τον κύριο θεματοφύλακα παραδοσιακών αξιών και φορέα κοινωνικοποίησης σύμφωνα με τις νέες ανάγκες και με αναπτυξιακούς στόχους.

Και αυτά σε ένα ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, πολύπλοκο, φορτωμένο με αξεδιάλυτες αντιθέσεις και συχνά έντονες συγκρούσεις, με μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας, σε συνθήκες γενικευμένης κρίσης.

Η ελληνική οικογένεια βρίσκεται όλο και πιο πολύ σ' αυτή την θέση, στην οποία συμβάλλει το Ελληνικό Κράτος όχι μόνο με την ελλειπή ανάπτυξη της κοινωνικής του λειτουργίας, αλλά και με τον χαρακτήρα της κοινωνικής του παρέμβασης, όπου αυτή αφορά άμεσα την οικογένεια, (οικογενειακή πολιτική), αλλά και όπου παίζει σημαντικό ρόλο στην ρύθμιση της κοινωνικής αναπαραγωγής και της στήριξης του μη ενεργού πληθυσμού (εκπαίδευση, υγεία, φροντίδα υπερηλίκων και ατόμων με ειδικές ανάγκες).

Για αυτό εκτός από την έκταση και την ποιότητα της κάλυψης των αναγκών είναι ανάγκη να μελετήσουμε και να κατανοήσουμε το “πώς” παρεμβαίνει το

κράτος, και ιδιαίτερα πώς αναπαράγει συγκεκριμένες μορφές κοινωνικών σχέσεων, πόσο αυτές οι μορφές, κυρίως όταν αφορούν την οικογένεια και τις προσωπικές σχέσεις, εκφράζουν δυναμικά το καινούργιο μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Αυτή η προσέγγιση είναι τουλάχιστον βοηθητική, για τους εργαζόμενους στον μηχανισμό της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους, και κύρια τους ειδικούς που θεωρούνται φορείς αλλαγής όπως οι κοινωνικοί λειτουργοί.

Α. Αντιλήψεις για το κράτος και την οικογένεια - κύρια θεωρητικά ζητήματα

1. Πριν προχωρήσουμε στην προσπάθεια ανάλυσης της αλληλεξάρτησης κράτους και οικογένειας, πρέπει να κατανοούμε πως προσεγγίζουμε το κάθε ένα - σε σχέση με την κοινωνική δομή και θεμελιακές κοινωνικές διαδικασίες και με τις ιστορικά καθοριζόμενες ιδιαιτερότητες.

Μια ευρέως διαδεδομένη προσέγγιση παίρνει σαν δεδομένα τον διαχωρισμό της οικογένειας από την υπόλοιπη κοινωνική οργάνωση και την αυτονομία του κράτους από την κοινωνική δομή και στηρίζεται κύρια στην αντίληψη όχι της σφαιρικότητας της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά του διαχωρισμού της σε σφαίρες, της οικονομικής από την πολιτική και την κοινωνική, της δημόσιας από αυτήν του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών σχέσεων.

Σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο, προσέγγισης, η παραγωγή και η αγορά, συνδέονται με την οικονομική σφαίρα, το κράτος και οι θεσμοί που αφορούν την άσκηση και διανομή της εξουσίας στην κοινωνία με την πολιτική και δημόσια σφαίρα, ενώ η οικογένεια είναι ο πιο σημαντικός θεσμός που εκφράζει τον προσωπικό, ιδιωτικό βίο, σε αντίθεση μάλιστα με τον δημόσιο.

Το κράτος τείνει να επεκτείνεται και να διεισδύει στις άλλες σφαίρες, την οικονομική και την προσωπική, είτε με ρόλο ρυθμιστικό, είτε αναλαμβάνοντας άμεσα συγκεκριμένους ρόλους παρέμβασης (π.χ. δημόσιες επιχειρήσεις, εθνικό σύστημα υγείας).

Ο διαχωρισμός αυτός και η συνακόλουθη παρέμβαση του δημόσιου στον ιδιωτικό βίο, αποτελεί βασικό σημείο στήριξης της λειτουργιστικής θεώρησης της οικογένειας, η οποία τονίζει στα πλαίσια μιας εξελικτικής αντίληψης για την κοινωνική αλλαγή, την συρρίκνωση των λειτουργιών της οικογένειας και την αλλαγή της μορφής και του κοινωνικού της ρόλου, στο πέρασμα από την αγροτική προ-καπιταλιστική στην αστεακή, βιομηχανική κοινωνία. Το κράτος αναλαμβάνει πολλές από τις βασικές λειτουργίες της οικογένειας, καθώς αυτή περιορίζεται στον καταναλωτικό της ρόλο και στην κοινωνικοποίηση των μελών της, όπου επίσης όλο και περισσότερο υφίσταται παρεμβάσεις.

Η Παρσονική οικογένεια, η οποία συνοψίζει την συστημική - λειτουργιστική προσέγγιση, παρ' όλη την κριτική που έχει ασκηθεί μέχρι σήμερα, εξακολουθεί να έχει μεγάλη δύναμη και να αποτελεί την κρατούσα αντίληψη στην πράξη σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Κεντρικό σημείο αναφοράς της προ-

σέγγισης αυτής αποτελεί ο διαχωρισμός των ρόλων σύμφωνα με το φύλο, όπου η σύζυγος και μητέρα κυριαρχεί στο οικιακό περιβάλλον αναλαμβάνοντας την φροντίδα και την συναισθηματική κάλυψη των μελών της - ακόμα κι όταν είναι εργαζόμενη, ενώ ο σύζυγος και πατέρας συμμετέχει περισσότερο στον οικονομικό και δημόσιο χώρο, και αναπτύσσει ανταγωνιστικές ικανότητες, ενώ είναι ο κύριος υπεύθυνος για την οικονομική στήριξη της οικογένειας. Στενά δεμένη με αυτήν την προσέγγιση είναι και η προνομιακή θέση που κατέχει η οικογενειακή μορφή προσωπικών σχέσεων, εφόσον θεωρείται η περισσότερο κοινωνικά σημαντική και αποδεκτή. Αυτό βιώνεται συχνά με οδυνηρό τρόπο, στην σύγκρουση ρόλων από ενήλικες, στην προσπάθειά τους να αναγνωρισθεί η σημασία του δικαιώματός τους να έχουν προσωπική ζωή η οποία να θεωρείται σημαντική αν και δεν εμπίπτει στην κατηγορία των οικογενειακών δεσμών. Προσωπικές σχέσεις έξω από αυτήν την κατηγορία χαρακτηρίζονται σαν λιγότερο σημαντικές και σεβαστές, που μπορούν με ευκολία να παραμερίζονται και να παραμελούνται σε σχέση με τις προτεραιότητες που μπαίνουν από τον χώρο δουλειάς, τον συνδικαλιστικό, τον τοπικό μαζικό φορέα, ή το πολιτικό κόμμα.

2. Ο διαχωρισμός ανάμεσα στο νοικοκυριό και την οικογένεια και η σημασία του στην ανάλυση της σχέσης οικογένειας κράτους:

Θεωρητικές προσεγγίσεις στον Μαρξιστικό, αλλά ιδιαίτερα στον φεμινιστικό χώρο, ασκώντας κριτική στο λειτουργιστικό μοντέλλο, αντιπαραθέτουν σαν αφετηρία ανάλυσης της σχέσης οικογένειας - κράτους, την κατανόηση και των δύο θεσμών όχι από την σκοπιά αφηρημένων μοντέλλων, αλλά σε σχέση με συγκεκριμένους και ιστορικά καθορισμένους κοινωνικούς σχηματισμούς με αναφορά στις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής και με βασικές παραμέτρους κοινωνικής ανισότητας την κοινωνική τάξη, το φύλο και την φυλή.

Ιδιαίτερα βοηθητικός στην ανάλυση είναι ο διαχωρισμός ανάμεσα στο νοικοκυριό και την οικογένεια, ο οποίος έχει επικρατήσει στις σύγχρονες τάσεις της κοινωνιολογίας της οικογένειας και της ιστορίας της οικογένειας:

Το νοικοκυριό έχει μια κοινωνικο-υλική βάση, ενώ η οικογένεια αποτελεί μια κοινωνικο-ιδεολογική κατασκευή.

Τα νοικοκυριά συνήθως ορίζονται σαν οικιακές ομάδες με συγκατοίκηση των μελών τους, ουσιαστικά μια μονάδα με υλική βάση, μέσα στην οποία τα μέλη συγκεντρώνουν και διαμερίζουν τους πόρους τους και εκτελούν ορισμένες δραστηριότητες, αποτελώντας έτσι μέρος παρόμοιων ευρύτερων κοινωνικών διαδικασιών.

Διαφέρουν ανάλογα με την κοινωνική τάξη και τα ιδιαίτερα πλέγματα δραστηριοτήτων μέσα από τα οποία συνεχώς αναδιαμορφώνονται (όπως κανόνες διαδοχής και κληρονομιάς, μετανάστευση και απασχόληση, μοντέλα οικιακής οργάνωσης).

Συμβάλλουν στην ευρεία κοινωνική αναπαραγωγή σύμφωνα με τις διαφοροποιήσεις κατά τάξη, φυλή και φύλο. (βλ. R. Rapp., E. Ross & R. Bridenthal, 1983)

Ο εννοιολογικός καθορισμός της οικογένειας είναι πολύ πιο δύσκολος. Δύο

στοιχεία ξεχωρίζουν σαν τα πιο σημαντικά:

Η βιολογική της διάσταση, η οποία εκφράζεται στους στενούς συγγενικούς δεσμούς μεταξύ ορισμένων μελών του νοικοκυριού, και ο ιδεολογικός, κανονιστικός της χαρακτήρας, όπως εκφράζεται στην προσήλωση των ανθρώπων στην έννοια της οικογένειας. Ακριβώς επειδή κυριαρχεί η πίστη στην σημασία της οικογένειας το νοικοκυριό προσελκύει και εντάσσει τα μέλη του σε αυτή τη μορφή κοινωνικών σχέσεων μέσα από μια ποικιλία πιθανών άλλων μορφών. Υποστηρίζεται δηλαδή ότι τα κοινωνικά άτομα εντάσσονται σε πλέγματα σχέσεων παραγωγής, αναπαραγωγής και κατανάλωσης, μέσα στα πλαίσια του νοικοκυριού με την οικογενειακή μορφή σχέσεων, και από αυτή τη σκοπιά η ιδέα της οικογένειας αντανakλά συγχρόνως και αποκρύπτει τις πραγματικές συνθήκες συγκρότησης και διατήρησης του νοικοκυριού. (R. Rapp et al 1983).

Το κράτος μέσα από τις πολιτικές του επιδρά στις συνθήκες συγκρότησης και διατήρησης του νοικοκυριού, ενώ συμβάλλει με διάφορους τρόπους στην αναπαραγωγή ορισμένων ιδεολογικών, μοντέλων οικογένειας, τα οποία καθιερώνονται σαν η γενικά αποδεκτή και κατά κανόνα υπαρκτή οικογενειακή μορφή σχέσεων στο συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο. Η ταύτιση νοικοκυριού και οικογένειας η οποία έχει καθιερωθεί και προάγεται, συντελεί όχι μόνο στο να αποκρύπτονται οι πραγματικές διαφοροποιήσεις των διαφορετικών νοικοκυριών, και του πλέγματος των οικογενειακών σχέσεων μέσα σε αυτά, αλλά να χαρακτηρίζονται όσα προσεγγίζουν το ιδεολογικό μοντέλλο σαν σωστά και φυσικά, κατατάσσοντας τα υπόλοιπα στον χώρο της κοινωνικής απόκλισης.

Απόρροια αυτής της πρακτικής είναι η έλλειψη σωστής και αποτελεσματικής κοινωνικής ανισότητας. Συχνά αυτό συμβαίνει με οικογένειες οι οποίες διαφοροποιούνται ταξικά και φυλετικά, ιδιαίτερα στη περίπτωση εθνικών μειονοτήτων, αλλά και ιδεολογικά, σε έκφραση εναλλακτικών τρόπων ζωής.

Στην ανάπτυξη αυτής της προβληματικής, συμβάλλουν τα εξής ερωτήματα:

- Ποια είναι η έννοια της οικογενειακής μορφής σχέσεων;
(family form of social relations)
- Με ποιους τρόπους ορισμένα ιδεολογικά μοντέλα οικογένειας κατασκευάζονται σαν το γενικά εφαρμοζόμενο και αποδεκτό και κυριαρχούν στην αντίληψή μας για την οικογένεια;
- Ειδικότερα ποιος είναι ο ρόλος του κράτους και της κοινωνικής πολιτικής στον ορισμό και στην εδραίωση ορισμένων, συγκεκριμένων προτύπων οικογενειακής μορφής σχέσεων;
- Ποιες είναι οι επιπτώσεις της εδραίωσης κυρίαρχων μοντέλων οικογένειας, ιδιαίτερα με αναφορά στην ανίχνευση, αναγνώριση και κάλυψη κοινωνικών αναγκών;

3. Η "οικογενειακή μορφή" κοινωνικών σχέσεων και μερικές επιπτώσεις της επικράτησης κυρίαρχων ιδεολογικών μοντέλων.

Οι κοινωνικές σχέσεις τις οποίες βιώνουν τα άτομα στο προσωπικό επίπεδο και χαρακτηρίζουν σαν οικογενειακή ζωή διαφέρουν σημαντικά σε διαφορετικά κοινωνικά σύνολα, αλλά και μέσα στο ίδιο κοινωνικό σύνολο, ανάλογα με ταξικές, φυλετικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις.

Η συσσωρευμένη επιστημονική γνώση και σχετικές μελέτες της κοινωνιολογίας, της κοινωνικής ανθρωπολογίας και της ιστορίας της οικογένειας δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην άποψη ότι δεν μπορούμε να αναφερόμαστε στην οικογένεια σαν ένα καθολικό, και "φυσικό" τρόπο οργάνωσης της κοινωνικής αναπαραγωγής και της σφαίρας της ιδιωτικής ζωής, αλλά σαν μια σειρά ιστορικά και πολιτισμικά καθοριζόμενων μορφών κοινωνικών σχέσεων στην σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής, τις οποίες οι άνθρωποι αποκαλούν οικογενειακή ζωή. Η σημασία των δεσμών αίματος και των συγγενικών πλεγμάτων επίσης αμφισβητούνται σαν καθολικά κριτήρια ορισμού, ιδιαίτερα στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, όπου η έννοια της οικογένειας δεν συνδέεται πλέον απαραίτητα με την βιολογική αναπαραγωγή, και την ένωση και συγκατοίκηση δύο ετεροφύλων.

Εκείνο όμως το οποίο έχει καθολικό χαρακτήρα, είναι η καθιέρωση ενός μοντέλου οικογένειας σαν το πιο σωστό, ενός μοντέλου προς το οποίο προσπαθούν να φθάσουν οι άνθρωποι με μικρότερη ή μεγαλύτερη επιτυχία, μέσα σ' έναν κόσμο που εντείνει τον ανταγωνισμό και την αποξένωση του ατόμου, και αντιπαράθετει όλο και πιο πολύ την ψυχρότητα και την διάσπαση στις προσωπικές σχέσεις με την συλλογικότητα, την αποδοχή και την ζεστασιά αυτής της "σωστής" οικογένειας - μοντέλου. Η δύναμη που αποκτά η ιδέα ότι η οικογένεια είναι ένας χώρος διαφορετικός από τον χώρο της δουλειάς και των συμβατικών σχέσεων, το λιμάνι όπου καταφεύγει κανείς από την φουρτούνα του έξω κόσμου, αυξάνεται όσο βαθαίνει και γενικεύεται η κοινωνική κρίση. Συγχρόνως αυξάνεται και η απομόνωση της οικογένειας σαν συγκεκριμένης υπαρκτής ομάδας από τον κοινωνικό της περίγυρο.

Η τάση εξάπλωσης της οικογενειακής μορφής σχέσεων και επικράτησής του σε βάρος άλλων μορφών προσωπικών σχέσεων έχει ονομασθεί από ορισμένους μελετητές "οικογενειοποίηση" της κοινωνίας. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αντιπαράθεση, ο διαχωρισμός κοινωνικού και ιδιωτικού χώρου και η αποδυνάμωση της κοινότητας. Όμως στην πραγματικότητα "δεν υπάρχει τέτοια αντιπαράθεση στην οικογένεια και την κοινωνία. Όπως η οικογένεια είναι κοινωνικό δημιούργημα, έτσι και η οικογένεια έχει κοινωνικοποιηθεί, και μάλιστα σε βαθμό ώστε στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες ένα από τα κυρίαρχα συστήματα κοινωνικών νοημάτων είναι ακριβώς η ιδεολογία της οικογενειοποίησης" (Michele Barrett, Mary Macintosh p. 31, από το αγγλικό κείμενο).

Μερικές επιπτώσεις της "οικογενειοποίησης" και της επικράτησης κυρίαρχων ιδεολογικών μοντέλων οικογένειας είναι οι εξής:

— Ο χαρακτηρισμός ορισμένων μορφών προσωπικών σχέσεων σαν φυσικές οδηγεί

στον χαρακτηρισμό άλλων σαν αφύσικες και παθολογικές. Αυτό συχνά σημαίνει ότι διάφοροι τρόποι με τους οποίους διαφορετικές τάξεις ή φυλετικές ομάδες προσπαθούν να καλύψουν αναπαραγωγικές ανάγκες και να επιβιώσουν σε δύσκολα και συχνά εχθρικά περιβάλλοντα, κατατάσσονται στην αποκλίνουσα συμπεριφορά.

- ένα σημαντικό μέρος κοινωνικών αναγκών δεν εντοπίζονται και δεν καλύπτονται, γιατί δεν εμπίπτουν σε αυτές που συνδέονται με τις αναγνωρισμένες από την κοινωνία σαν ανάγκες της οικογένειας.
- Όταν αυτό που βιώνουν σαν οικογενειακή ζωή τα άτομα απέχει πολύ από το μοντέλλο, ερμηνεύουν την διάσταση σαν δική τους αποτυχία να φτιάξουν μια σωστή οικογένεια. Γενικά, η προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στο κανονιστικό πρότυπο συχνά δημιουργεί μεγάλη ένταση στις προσωπικές τους σχέσεις.
- Άλλο επακόλουθο της ενοχοποίησης για την μη επίτευξη του κοινωνικά αποδεκτού και επιθυμητού είναι ο δισταγμός αυτών των ατόμων να ζητήσουν βοήθεια και να αξιοποιήσουν τα προσφερόμενα από τις κοινωνικές υπηρεσίες για την κάλυψη των αναγκών τους. Από την άλλη πλευρά οι αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες συχνά διστάζουν να παρέμβουν σε "οικογενειακά ζητήματα".
- Η κεντρική θέση την οποία κατέχει η οικογένεια σε σχέση με την επίτευξη κοινωνικής ισορροπίας συμβάλλει στην τάση να ενοχοποιείται η οικογένεια, για φαινόμενα "κοινωνικής παθολογίας", ιδιαίτερα όσα αφορούν την κοινωνική ένταξη των νέων και την αποδοχή από αυτούς των κυρίαρχων αξιών.

Θεωρείται ότι υπάρχει πρόβλημα στον τρόπο με τον οποίο η οικογένεια κοινωνικοποιεί τα νεαρά της μέλη και ότι δεν ανταποκρίνεται στο ρόλο της. Συχνά παρόμοιες αντιλήψεις συνδέονται με ενοχοποίηση της μητέρας, ιδιαίτερα της εργαζόμενης, εντείνοντας έτσι την ανισότητα των δύο φύλων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε προηγμένες καπιταλιστικές χώρες με διευρυμένο μηχανισμό κράτους πρόνοιας, στη διάρκεια της κρίσης του '70 με την αύξηση της ανεργίας, και των κοινωνικών προβλημάτων, συμβάδιζε η πίεση για επιστροφή των εργαζομένων γυναικών πίσω στα σπίτια τους και ενδυνάμωση των οικογενειακών δεσμών, ενώ προχωρούσαν οι περικοπές στις κοινωνικές υπηρεσίες που αφορούσαν σε μεγάλο βαθμό την οικογένεια και την κοινωνική αναπαραγωγή.

4. Αναπαραγωγή της "οικογενειακής μορφής"

Πώς συγκροτείται το ιδεολογικό μοντέλο της σωστής και επιθυμητής οικογένειας; Και πώς, μέσα από ποιους θεσμούς και διεργασίες εδραιώνεται και αναπαράγεται; Αλλάζει σε συνάρτηση με τις βαθύτερες κοινωνικές αλλαγές; Μία ολοκληρωμένη, επιστημονική απάντηση μας ρίχνει στα βαθιά νερά της κοινωνικής κατασκευής ιδεολογικών προτύπων, της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στην υλική πραγματικότητα και την συνείδηση, της διερεύνησης των διεργασιών μέσα από τις

οποίες διαμορφώνουμε την αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας, και τοποθετούμε μέσα σ' αυτήν τα δικά μας προσωπικά βιώματα.

Κεντρική θέση σε αυτήν την προσπάθεια κατέχει μια βασική αντίφαση στη σχέση οικογένειας και κοινωνικής αλλαγής:

Η ποικιλία και η πολυπλοκότητα συγκεκριμένων στρατηγικών επιβίωσης και προσαρμογής σε ένα περιβάλλον που αλλάζει ραγδαία, που επιδρούν στη διαμόρφωση της οικογενειακής ζωής, σε αντίθεση με την απλοϊκότητα και την καθολικότητα ενός στατικού μοντέλου για το τι είναι σωστό και φυσικό.

Στην πραγματικότητα αυτό το μοντέλλο δεν είναι γενικό και αόριστο, αλλά συγκεκριμένο, ιστορικά και ταξικά, που ανάγεται σε αιώνιο. Αφορά την ιδεατή μέση αστική, λευκή, πυρηνική οικογένεια της πόλης, ενωμένη με τον θεσμό του γάμου και σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό παιδοκεντρική. Μπορούμε να επισημάνουμε αλλαγές στο πρότυπο, που σε ένα βαθμό αποτελούν καταγραφή και αναγνώριση βαθύτερων αλλαγών στην προσωπική ζωή και την οργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής στα πλαίσια της οικογένειας, όπως η νομιμοποίηση και αποδοχή της συγκατοίκησης, η αποδοχή της μονογονεϊκής οικογένειας, η συμμετοχή και των δύο γονιών στην φροντίδα των παιδιών.

Το κοινό χαρακτηριστικό όμως όλων των τρόπων καταγραφής των αλλαγών στο πρότυπο, είτε πρόκειται για καινούργια νομοθεσία, κινηματογραφικές ταινίες, διαφημίσεις, ή σχολικά βιβλία, είναι η προβολή της οικογένειας σαν καθαρά ιδιωτική υπόθεση, ξεκομμένης από την υπόλοιπη κοινωνική δομή. Την επίτευξη της εξατομικευμένης, απομονωτικής ευτυχίας της, συνεπικουρούν η σύγχρονη τεχνολογία και το κράτος πρόνοιας.

Το κράτος δεν είναι βέβαια ο μόνος κοινωνικός θεσμός που παίζει ρόλο στην δημιουργία και αναπαραγωγή του προτύπου. Η εκκλησία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το σχολείο, συμβάλλουν επίσης σημαντικά. Όμως το κράτος διεκδικεί, σε αντίθεση ακόμα και με τους άλλους θεσμούς, την αποκλειστικότητα του εκφραστή του γενικού συμφέροντος και - στην περίπτωση σοσιαλδημοκρατικών καθεστώτων - του εκφραστή και προαγωγή της κοινωνικής αλλαγής, με έμφαση στον κοινωνικό του ρόλο.

B. Η αντίληψη για το κράτος σαν μορφή κοινωνικών σχέσεων και σαν μηχανισμό. Επιπτώσεις για την οικογένεια.

1. Αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό συζητήσεων και αναλύσεων που αφορούν την οικογενειακή πολιτική να επικεντρώνουν στην κατανόηση του θεσμού της οικογένειας και στα θετικά ή αρνητικά, στην ολοκληρωμένη ή μη κάλυψη κ.λ.π., ενώ παίρνουν το κράτος σαν κάτι το δεδομένο, χωρίς να θεωρούν τον προβληματισμό γύρω από αυτόν τον θεσμό σαν σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος της ανάλυσης.

Συγχρόνως, υπάρχει σημαντική διαφορά στον τρόπο που βιώνουμε τους δύο θεσμούς στην καθημερινή μας συναλλαγή:

Η οικογένεια αντιπροσωπεύει κάθε τι προσωπικό και οικείο, την φροντίδα αλλά

και την σύγκρουση, μέσα στα πλαίσια στενής άμεσης επαφής. Το κράτος αντιπροσωπεύει το απρόσωπο, το μακρινό και έξω από την δική μας άμεση δυνατότητα παρέμβασης, πολύπλοκο στον γραφειοκρατικό του λαβύρινθο που συχνά ταπεινώνει και εξοντώνει τον πολίτη. Συγχρόνως, κατέχει την νόμιμη άσκηση εξουσίας και καταναγκασμού, την δυνατότητα προστασίας των δικαιωμάτων μας και κάλυψης σημαντικών αναγκών μας.

Το σύγχρονο αστικό κράτος στην σημερινή φάση εξέλιξής του διευρύνει συνεχώς την οικονομική και την κοινωνική του λειτουργία, στηρίζοντας την νομιμοποίηση των παρεμβάσεών του, σε μεγάλο βαθμό, στην αντίληψη ότι είναι ο κύριος εκφραστής του γενικού συμφέροντος. Η πλουραλιστική αντίληψη για το κράτος στηρίζεται ακριβώς σε αυτόν τον συνδυασμό μονοπώλησης της άσκησης εξουσίας και κοινωνικής διαιτησίας, σημαντικό για την προώθηση της δημοκρατίας. Η ουσία του ρόλου του εμπεριέχεται στην αρχή ότι όλοι οι πολίτες είναι ίσοι μπροστά στον νόμο, και πρέπει να έχουν ίση μεταχείριση από το κράτος σύμφωνα και με τις συνταγματικές επιταγές.

Οι εμπειρίες είναι πολλές και ποικίλλες σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο, καθώς ερχόμαστε σε επαφή με τον κρατικό μηχανισμό σαν πολίτες, ή και σαν εργαζόμενοι σε κάποιο τμήμα του. Ο βαθμός εμπιστοσύνης και οι προσδοκίες από την κρατική παρέμβαση διαφέρουν επίσης, όχι μόνο από χώρα σε χώρα, αλλά και μεταξύ κοινωνικών τάξεων και εθνικών ομάδων μέσα στην ίδια χώρα. Όμως σε όλο το κοινωνικο-πολιτικό φάσμα απόψεων και στάσεων, το κράτος αντιμετωπίζεται τουλάχιστον σαν χώρος διεκδικήσεων, η αρένα της πάλης συγκρουόμενων συμφερόντων, ο φορέας που θεωρείται υπεύθυνος για την κάλυψη βασικών αναγκών των πολιτών του.

Κοινός στόχος πολλών και διαφορετικών μορφών δράσης είναι η προσπάθεια πίεσης του κράτους και η αντίληψη ότι ουσιαστικά μπορεί σαν φορέας να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των πολιτών του, αρκεί να δουλεύει σωστά και αποτελεσματικά η δημόσια διοίκηση.

Αντίθετα, η Μαρξιστική προσέγγιση στο κράτος απορρίπτει την εικόνα του ουδέτερου διαιτητή και προτάσσει στην θέση της την σχετική μόνο αυτονομία του από την κοινωνία που το γεννά, μια αυτονομία απαραίτητη για την αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος στο σύνολό του, εκφρασμένη συχνά σε θέσεις και μέτρα που περιορίζουν την δύναμη του κεφαλαίου προς όφελος των εργαζομένων (Holloway and Picciotto eds. 1978).

Οι αναλύσεις για τις αντιφάσεις της κρατικής παρέμβασης στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, του ρόλου της στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και ευρύτερα του κοινωνικού συστήματος εμπλούτισαν σημαντικά τον προβληματισμό γύρω από θέματα κράτους, πρόνοιας και πρόβαλλαν το ζήτημα των ορίων και των περιορισμών που θέτουν οι βαθύτερες αντιθέσεις του καπιταλιστικού συστήματος στην αποτελεσματικότητά της. Ωστόσο, είναι αναμφισβήτητο ότι η συμβολή της φεμινιστικής ανάλυσης και η εισαγωγή δύο νέων - για τον θεωρητικό αυτό χώρο - παραμέτρων, του φύλου και της εθνότητας, εμπλούτισαν σημαντικά την ανάλυση της κοινωνικής πολιτικής, και έφεραν στο προσκήνιο την σημασία της σχέσης οικο-

γένειας - κράτους.

(C. Cockburn 1977, [Ehrenreich and English 1978/79], M. Macintosh 1979, 1985, M. Wilson 1977, E. Zaretsky 1976, G. Pascall 1986, J. Dale and P. Foster 1986, F. Williams 1989).

Από τον Μαρξιστικό και τον Φεμινιστικό χώρο συμβάλλουν σημαντικά πιστεύω, στην κατανόηση της σχέσης κράτους οικογένειας οι εξής απόψεις:

- Πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στο κράτος σαν μορφή κοινωνικών σχέσεων και την εθνότητα.
- Η κρατική παρέμβαση στην σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής δεν οριοθετείται μόνο από την κοινωνική τάξη, αλλά και από το φύλο και την εθνότητα.
- Η κοινοτική ανάπτυξη και η προαγωγή άτυπων πλαισίων στην κάλυψη αναγκών, συχνά, κάτω από ορισμένες συνθήκες αποτελεί μια μορφή εκμετάλλευσης της οικογένειας και του “καταναγκαστικού αλτρουϊσμού” των γυναικών (H. Land, H. Rose 1985) προς όφελος του κεφαλαίου και του κράτους.
- Μια κριτική ανάλυση μέτρων κοινωνικής πολιτικής πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τις θεμελιακές αντιφάσεις του κοινωνικού συστήματος και τις επιπτώσεις επάνω στην προσπάθεια παρέμβασης στα πλαίσια αυτών των αντιφάσεων.
- Ο πλουραλισμός στην επιλογή μεθόδων και νέων μορφών παρέμβασης μέσα από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, δεν πρέπει πλέον να αντιμετωπίζεται σαν πολιτική και ιδεολογική απόκλιση, αλλά σαν μια σημαντική πρόκληση.

2. Η διάκριση ανάμεσα στο κράτος σαν μορφή κοινωνικών σχέσεων και σαν μηχανισμό θέτει δύο καταρχήν ζητήματα:

- τι εννοούμε με τον όρο “κρατική μορφή” σχέσεων (state form).
- πώς κατανοούμε τον κρατικό μηχανισμό, τάσεις αναδιάρθρωσης και διεύρυνσης η οποία σε σχέση με την κοινωνική του λειτουργία συχνά σημαίνει διείσδυση μέσα στον κοινωνικό ιστό.

Το πρώτο ζήτημα αφορά την κατανόηση του κράτους σαν θεσμό που τον γεννά μια κοινωνία όπου κυριαρχούν οι αντιθέσεις και η σύγκρουση, μια κοινωνία εγκλωβισμένη σε αξεδιάλυτες αντιφάσεις. Απορρέει δηλαδή το καπιταλιστικό κράτος από τον ίδιο τον χαρακτήρα της κοινωνίας, με σχετική όμως αυτονομία από την κοινωνική του βάση. Η αυτονομία του σημαίνει ότι δεν είναι όργανο στα χέρια μιας τάξης ή ομάδας ανθρώπων, πράγμα που στην πράξη νομιμοποιεί λήψη μέτρων που περιορίζουν ακόμα και την παντοδυναμία του κεφαλαίου. Είναι όμως σχετική και όχι απόλυτη, γιατί κύριος στόχος είναι η αναπαραγωγή και διατήρηση του κοινωνικού συστήματος. Η ταξική φύση του καπιταλιστικού κράτους δεν βρίσκεται επομένως στην τυφλή υποταγή του στα συμφέροντα μιας τάξης, αλλά στην φαινομενική ουδετερότητα των παρεμβάσεων του μέσα σε μια κοινωνία βασισμένη στην ανισότητα (Λένιν 1977, Holloway & Picciotto 1979).

Η κοινωνική του λειτουργία εκφράζει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη την σχετική του αυτονομία, ενώ συγχρόνως αποτελεί ευαίσθητο σημείο έκρηξης των αντιφάσεων και των ορίων της κρατικής παρέμβασης. Ο κύριος στόχος της που είναι η κάλυψη βασικών αναγκών και η προώθηση συλλογικών μορφών αντιμετώπισης προβλημάτων, έχει μεγάλη σημασία για την κοινωνική αναπαραγωγή (στην διττή, βιολογική και ιδεολογική της υπόσταση) και την κοινωνική εξειρήνευση. Τα μέτρα που επιλέγονται στα πλαίσια επίτευξης αυτού του στόχου, αφορούν τόσο την έκταση και ποιότητα των υπηρεσιών - το "τι" και το "πόσο", όσο και τη μορφή, την μέθοδο, το "πώς" της κοινωνικής πολιτικής, γύρω από τα οποία αναπτύσσεται έντονη διαμάχη μεταξύ κοινωνικών τάξεων, αλλά και επιμέρους ομάδων συμφερόντων που τέμνουν τις κοινωνικές τάξεις.

Ο γραφειοκρατικός μηχανισμός και τα συναφή επαγγέλματα παίζουν κύριο ρόλο με συνεχώς αυξανόμενη σημασία, όχι μόνο στις αποφάσεις για τα συγκεκριμένα κάθε φορά μέτρα, αλλά όλο και περισσότερο στον καθορισμό και την ιεράρχηση των αναγκών.

3. Κρατικός μηχανισμός, διεύρυνση και αναδιάρθρωση:

Η θεωρητική ανάλυση ζητημάτων του κρατικού μηχανισμού παραμένει ένα σχετικώς παραμελημένο κομμάτι της θεωρίας του κράτους, ενώ η διεύρυνσή του καθιστά όλο και πιο πιεστική την ανάγκη ολοκληρωμένης επιστημονικής θεώρησης. Η ανάλυση της κρατικής πολιτικής με αναφορά στις διάφορες λειτουργίες του κράτους δεν επαρκεί. Χρειάζεται βαθύτερη κοινωνιολογική κατανόηση του φαινομένου, γιατί ο κρατικός μηχανισμός είναι η συγκεκριμένη κάθε φορά έκφραση άσκησης δύναμης, η αποκρυστάλλωση ορισμένων κοινωνικών σχέσεων, που όμως σε ένα βαθμό αυτονομείται τόσο από τις ταξικές σχέσεις, όσο και από την τρέχουσα κρατική πολιτική. Αναπτύσσει σχεδόν μια δική της λογική και αποτελεί ξεχωριστή σφαίρα άσκησης επιρροής, διεκδικήσεων και ανταγωνιστικών συμφερόντων (G. Clark & M. Dear 1984, Γ. Ρούσης 1988).

Μια βασική δυσκολία στον εννοιολογικό καθορισμό του κρατικού μηχανισμού προέρχεται από την μεγάλη ποικιλία οργανωτικών μορφών και την έλλειψη ξεκάθαρων ορίων μεταξύ τους, (π.χ. πρέπει να συμπεριλάβουμε τις κρατικοποιημένες επιχειρήσεις, και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις που ελέγχονται από τον δημόσιο τομέα;). Η δυσκολία όμως οφείλεται και σε ένα ευρύτερο ζήτημα κατανόησης των κοινωνικών θεσμών συγχρόνως σαν δομή και σαν διαδικασία, η οποία αποκτά μεγαλύτερες διαστάσεις στην περίπτωση του κρατικού μηχανισμού, εξαιτίας της σχέσης κράτους - κοινωνίας.

Μια προτεινόμενη ταξινόμηση σε επιμέρους μηχανισμό και σε παρα- μηχανισμό (sub - apparatus, para - apparatus) δεν λύνει το πρόβλημα, αλλά διευκολύνει την προσέγγιση σε θέματα διεύρυνσης στον χώρο των κοινωνικών υπηρεσιών.

Ο επιμέρους μηχανισμός συγκροτείται από οργανωτικές μορφές μέσα από τις οποίες εκφράζονται οι διάφορες λειτουργίες του κράτους (π.χ. νομικός επιμέρους μηχανισμός). Ενώ τον παρα - μηχανισμό - συνθέτουν το σύνολο ποικιλόμορφων ημικρα-

τικών φορέων μέσα στην κοινωνία των πολιτών, οι οποίοι εκφράζουν την εκτεταμένη και πολυσύνθετη διείσδυση του κράτους στον κοινωνικό ιστό (G. Clark & M. Dean 1984, p. 49).

Η κρατικοποίηση αφορά κύρια την διαδικασία αναπαραγωγής και διεύρυνσης του κρατικού μηχανισμού, είτε με την απορρόφηση ανεξάρτητων λειτουργιών της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ή του δημόσιου τομέα, είτε με την διείσδυση στον κοινωνικό ιστό. Μπορεί να δημιουργηθούν έτσι εντελώς νέα τμήματα μηχανισμού, ή να έχουμε ανακατατάξεις και προσαρμογές στα ήδη υπάρχοντα.

Συχνά αναπτύσσονται συγκρούσεις μεταξύ των επιμέρους τμημάτων, οι οποίες “αποτελούν την κύρια έκφραση του τρόπου με τον οποίο οι ταξικές και άλλες αντιθέσεις διαμορφώνονται, εκπροσωπούνται και διαμεσολαβούνται από την σύνδεσή τους με τμήματα του κρατικού μηχανισμού”. (G. Clark & M. Dean 1984 p. 56). Η διαδικασία αυτή έχει σημαντικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και στην ανάπτυξη της πρακτικής των συναφών επαγγελματιών, σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο, ιδιαίτερα όταν λάβουμε υπόψη μας τον ρόλο που παίζουν η γραφειοκρατία και οι “ειδικοί” στον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων, τον καθορισμό και την ιεράρχηση των αναγκών.

4. Οι επιπτώσεις της κρατικοποίησης για την οικογένεια:

Η διαδικασία αναδιάρθρωσης και διεύρυνσης του κρατικού μηχανισμού έχει πολλές και διαπλεκόμενες επιπτώσεις για την οικογένεια:

- α. Η αναδιάρθρωση εμπεριέχει αλλαγές στην οργάνωση και στη διοίκηση των αρμόδιων φορέων οι οποίες επιδρούν στην παροχή, προσπελασιμότητα και ποιότητα ενός φάσματος υπηρεσιών τις οποίες έχει ανάγκη η οικογένεια.
- β. Η αύξηση παρα - μηχανισμών, ιδιαίτερα στο τοπικό επίπεδο, διαμορφώνει τον άμεσο κοινωνικό περίγυρο της οικογένειας με τρόπους οι οποίοι μειώνουν τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις κάλυψης αναγκών.
- γ. Οι στενές διασυνδέσεις ανάμεσα σε ομάδες συμφερόντων και τμημάτων του κρατικού μηχανισμού δυσχεραίνουν σημαντικά την δυνατότητα των πολιτών να συμμετέχουν στον σχεδιασμό και την άσκηση κοινωνικής πολιτικής, αλλά και καθιστούν την οικογένεια σημαντικό παράγοντα στην διαπλοκή των συμφερόντων.
- δ. Οι εσωτερικές τριβές και οι επιμέρους συγκρούσεις του κρατικού μηχανισμού, οι οποίες εκφράζουν συχνά τα συμφέροντα των συναφών επαγγελματιών, στην διαδικασία κρατικοποίησής τους, επιδρούν στην παροχή υπηρεσιών, ιδιαίτερα σε τομείς όπως η υγεία και το φάσμα των προσωπικών υπηρεσιών. Το αποτέλεσμα είναι η κακή λειτουργία ή και η απουσία σημαντικών φορέων κάλυψης αναγκών, και η αύξηση του βάρους φροντίδας για την οικογένεια και ειδικότερα τις γυναίκες.

- ε. Η κρατικοποίηση της κοινότητας η οποία συχνά προβάλλεται σαν ο αντίποδας της ιδρυματοποίησης και υποσκελίζει την ενδυνάμωση της κοινότητας και την αυτοδιοίκησης, μπορεί να εξελιχθεί σε μέθοδο μεταφοράς βαρών στην οικογένεια, ιδιαίτερα όταν η σχετική ρητορία δεν συνοδεύεται από την μεταβίβαση πόρων και ουσιαστικών αρμοδιοτήτων στην Κοινότητα.

Πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι η σχέση κρατικού και μη κρατικού τομέα, τυπικών και άτυπων πλαισίων, κεντρικών φορέων και τοπικής κοινωνίας είναι ένας σημαντικός και ευαίσθητος, δείκτης των τάσεων αναδιάρθρωσης, ένα βαρόμετρο για τις συνθήκες στον χώρο της οικογένειας και της κάλυψης των αναγκών των μελών της.

Συνοψίζοντας επισημαίνουμε τα εξής:

Η οικογένεια και το κράτος είναι δύο σημαντικοί κοινωνικοί θεσμοί κεντρικής σημασία για τις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής της κοινωνίας, όπως διαμορφώνονται σε ιστορικά και πολιτισμικά συγκεκριμένες κάθε φορά συνθήκες.

Όπως όλοι οι θεσμοί υπάρχουν σαν δομή και σαν μορφή σχέσεων έχουν την υλική και την ιδεολογική τους διάσταση.

Η “οικογενειακή μορφή” και “η κρατική μορφή” αποτελούν κυρίαρχες μορφές σχέσεων, ιστορικά καθοριζόμενες σε σύνδεση με τις παραμέτρους της κοινωνικής τάξης, του φύλου, της εθνότητας. Αναπαράγονται μέσα από τις διαδικασίες της “οικογενειοποίησης” και της “κρατικοποίησης” σε συνθήκες σύγκρουσης και αντιφάσεων οι οποίες συνθέτουν και τα όρια τόσο της κρατικής παρέμβασης όσο και των δυνατοτήτων της οικογένειας να ανταποκριθεί στις ανάγκες των μελών της.

Το κράτος καθορίζει και αναπαράγει ταξικά και ιδεολογικά καθοριζόμενες μορφές οικογένειας μέσα από την πολιτική του, ιδιαίτερα την κοινωνική, συμβάλλει στην οικογενειοποίηση της κοινωνίας και διαμορφώνει τον κοινωνικό περίγυρο της οικογένειας. Για έναν σημαντικό αριθμό οικογενειών, γίνεται το ίδιο ο κοινωνικός χώρος με τον οποίο συνδέονται άμεσα για την επιβίωσή τους.

Η οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή της κρατικής μορφής σχέσεων, ιδιαίτερα μέσα από την κοινωνικοποίηση, ενώ συνδέεται με τον κρατικό μηχανισμό, μέσα από διαδικασίες διαπλοκής συμφερόντων και πελατειακών σχέσεων. Η κρατούσα οικογενειακή μορφή σχέσεων, σε σύνδεση με εξουσιαστικά και σεξιστικά πρότυπα, αλλά και πρότυπα φροντίδας, ζεστασιάς και αλτρουισμού προβάλλει και αναπαράγεται σαν πρότυπο σχέσεων στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και στην πρακτική των συναφών επαγγελματιών.

Οι επιπτώσεις για τους εργαζόμενους στον μηχανισμό της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους, ιδιαίτερα σε υπηρεσίες που επιδρούν άμεσα στην οικογένεια είναι σοβαρές και ποικίλλες, καθώς αντιμετωπίζουν στην πράξη δύο τουλάχιστον σοβαρές προκλήσεις:

- την πίεση για αποτελεσματική κάλυψη αναγκών,
- την ανάγκη για απομυθοποίηση τόσο της οικογένειας όσο και του κράτους.

Αντιπαλεύουν δηλαδή με την αμεσότητα των προβλημάτων και τις συνθήκες αντιμετώπισής τους και την δύναμη των ιδεολογικών προτύπων, μέσα από τον διττό και έντονα αντιφατικό τους ρόλο σαν εργαζόμενοι με εργοδότη το κράτος, και σαν λειτουργοί ενταγμένοι στην εξυπηρέτηση των πολιτών.

Ο ρόλος αυτός τους φέρνει συχνά σε σύγκρουση και με το κράτος και με τους πολίτες, ενώ συγχρόνως τους καθιστά σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης πολιτικής

Βιβλιογραφία

- M. Barrett & M. MaCintosh: The anti - social family Verso 1982.
- C. Cockburn: The local state Pluto press 1977.
- G. Dale & P. Foster: Feminists and state welfare R.S.P. 1986.
- H. Land & H. Rose Compulsory altruism or an altruistic society for all? In defence of Welfare, Ph. Bean et al Tavistock publ. 1985.
- Ph. Lee & C. Raban: Welfare theory and social policy Sage, 1988.
- M. Loney et al eds.: Social policy and social welfare, Open university press 1983, part. 1.
- G. Clark & M. Dear: State apparatus, Allen & Unwin 1984.
- I. Gough: The political economy of the Welfare state, Macmillan 1982.
- B.I. Λένιν: Κράτος και επανάσταση, Απαντα 1977.
- G. Pascall: Social Policy, A Feminist analysis, Tavistock 1986.
- J. Holloway & S. Picciotto eds.: State and Capital Arnold, 1978.
- R. Pinker: The idea of welfare, Heinemann 1979.
- P. West: The family, the welfare state and community care: Political rhetoric and public attitudes, Journal of Social policy 13, 4.
- F. Williams: Social Policy, Basil Blackwell 1989.
- E. Zaretski: The place of the family in the origins of the welfare state, in B. Thorne Rethinking the family.
- O. Stassinopoulou: The role of the state in the evolution and modelling of the family, CIF conference Vraona Greece August 1989.
-